

МЕТАДАЛОГІЯ І НЕКАТОРЫЯ ПРАБЛЕМЫ ПЕРЫЯДЫЗАЦЫІ ПЕРШАЙ РАСІЙСКАЙ РЭВАЛЮЦЫІ

Жытко А.П.

г. Мінск

У савецкай гістарыяграфіі адпаведна ленінскай перыядызацыі гісторыі Першай расійскай рэвалюцыі выдзяляліся пяць этапаў яе развіцця з указаннем дакладных датаў: 1) пачатак рэвалюцыі – з 9 студзеня па красавік 1905 г.;

2) развіццё рэвалюцыі ўпершыню – з мая па верасень таго ж года; 3) вышэйшы пад'ём рэвалюцыі – з кастрычніка па снежань 1905 г.; 4) склад рэвалюцыі, аслабленне яе націску – са студзеня па жнівень 1906 г., 5) адступленне рэвалюцыі – са жніўня 1906 ш. Па з чэрвеня 1907 г. [1, с.12].

Гэта перыядызацыя базіруецца на прынцыпе партыйна-класавага падыходу, які панаваў у савецкай гістарыяграфіі. Мы ж паспрабуем выявіць не ўнутраную перыядызацыю рэвалюцыі, а час яе пачатку і завяршэння. Пры гэтым будзем абапірацца на найноўшыя дасягненні ў галіне метадалогіі гістарычнай навукі.

Праблемы перыядызацыі гісторыі ў цэлым прадпрымаліся яшчэ з XVIII ст. Гісторыкам вядомы падзелы еўрапейскай гісторыі на перыяды, прадпрынятыя Віко, Кандарсэ, Гегелем, Марксам, Тойнбі і іншымі даследчыкамі. Усе гэтыя перыядызацыі прынцыпова адрозніваліся ў сілу таго, што навукоўцамі ў якасці крытэрыя браліся тыя ці іншыя фактары, якія абсалютызаваліся. У прыватнасці, у Віко – гэта палітычны фактар, Кандарсэ – прагрэс розуму, Гегеля – прырода-геаграфічны фактар, Маркса – форма ўласнасці, а пазней – тып фармацыі, у Тойнбі – рэлігійны фактар.

Пры перыядызацыі рэвалюцыі, як і ўсякага іншага складанага факта гістарычнай рэчаіснасці, нельга таксама абсулятызаваць той ці іншы фактар. У бальшавікоў – гэта этапы класавай барацьбы ў асноўным рабочага класа

пад кіраўніцтвам партыі большавікоў, што і было ўзята за галоўны і адзіны крытэры перадызацыі. Але ж усякая рэвалюцыя – гэта супрацьстаянне ўсіх апазіцыйных сіл, з аднаго боку, і сацыяльных груп, якія адстойвалі існуючы палітычны лад, з другога. Пагэтаму, калі мы спрабуем вызначыць пачатак і завяршэнне рэвалюцыі, спачатку неабходна ўстанавіць сутнасныя рысы, якія ясна характарызуюць паняцце – рэвалюцыя. На нашу думку, усякая рэвалюцыя ўяўляе сабой: 1) адкрытае 2) масавае выступленне 3) за ліквідацыю і карэнную змену існуючага палітычнага ладу. Пачатак дзеяння адной ці дзвух з указанных рысаў – гэта яшчэ не азначае пачатку рэвалюцыі. Толькі пры ўмове, што калі даследчык у тых ці іншых канкрэтных падзеях выявіць уступленне ў дзеянне ўсёх трох рысаў у сукупнасці, толькі тады можна гаварыць аб пачатку рэвалюцыі. І наадварот, калі адна з гэтых рысаў перастане дзейнічаць, то можна канстатаваць, што рэвалюцыя закончылася.

Па ініцыятыве “Саюза вызвалення” з 20 лістапада 1904 г. пачалося правядзенне банкетных кампаній, якія былі прысвечаны 40-годдзю з дня прыняцця Судовых статутаў. На банкетах сабіраліся прадстаўнікі аднародных прафесій (адвакаты, прафесура, журналісты, урачы і г.д.). Пад час правядзення гэтай кампаніі лібералы адкрыта патрабавалі прыняцця канстытуцыі, стварэнне ўсенароднаабранага законатворчага прадстаўнічага органа, абвясчэнне палітычных свабод і ўсіх іншых атрыбутаў прававой дзяржавы. Гэтыя патрабаванні падпісваліся прысутнымі на банкетах і друкаваліся не толькі ў часопісе “Вызваленне”, але і ў дзвух легальных газетах, заснаваных у пачатку лістапада 1904 г. Нават савецкая гістарыяграфія вымушана была прызнаць, што “асобныя ліберальныя сходы пераўтвараліся ў адкрытыя народныя мітынгі і нават у вулічныя дэманстрацыі” [1, с.132]. У выніку ў 34 гарадах адбылося звыш 120 ліберальных сходаў з колькасцю ўдзельнікаў у 50 тыс. чал. Гэта была грандзіёзная, адкрытая палітычная акцыя, якая актывізавала і рабочы, і сялянскі рух, вынудзіла ўрад прадпрымаць хаця і кволыя, але паступова прагрэсіруючыя крокі па рэфарміраванню палітычнай сістэмы.

Як бачым, выступленні лібералаў з 20 лістапада 1904 г. насілі адкрыты, масавы характар з патрабаваннямі ліквідацыі абсалютнай манархіі і ўтварэння прававой, дэмакратычнай дзяржавы. Таму ёсць усе навуковыя падставы лічыць, што Першая рэвалюцыя пачалася не 9 студзеня 1905 г., а 20 лістапада 1904 г.

Што тычыцца падзеі 9 студзеня 1905 г., то з імі вельмі цяжка звязаць пачатак Першай рэвалюцыі ў Расіі. Так, на самай справе, гэта было адкрытае і масавае выступленне, але не супраць самадзяржаўя, не супраць існуючай палітычнай сістэмы. Не патрабаванні, а хутчэй просьбы, насілі эканамічны характар і іх вырашэнне звязвалі з воляй бацюшкі-цара. Іншая справа, што расстрэлы ў крываваю няздзелу ўскалыхнулі ўсю Расію, радыкалізавалі рух усіх апазіцыйных царызму сіл.

Што тычыцца кульмінацыйнага перыяду рэвалюцыі, то ён прыпадае на час кастрычніцкай усерасійскай палітычнай стачкі. Гэта было самае масавае, адкрытае выступленне ўсіх апазіцыйных сіл за змену існуючага палітычнага ладу, вынікам якога стаў Маніфест 17 кастрычніка 1905 г.

Вельмі важным уяўляецца пытанне: Першая расійская рэвалюцыя пацярпела паражэнне ці перамагла? Адказ на гэтае пытанне з метадалагічнага пункту гледжання вельмі неадназначны. Каб больш-менш навукова падвясці вынікі рэвалюцыі, неабходна звярнуцца зноў да сутнасных рысаў рэвалюцыі, якія характарызуюцца 1) адкрытым, 2) масавым выступленнем 3) за ліквідацыю існуючага палітычнага ладу.

Адкрытыя масавыя выступленні рабочага класа практычна закончыліся святкаванне 1 мая 1907 г., дзе пераважалі эканамічныя, і не палітычныя патрабаванні. Сялян з канца 1906 г. больш хвалявала аграрная рэформа і скасаванне выплаты выкупных плацяжоў. Салдацкі і матроскі рух пасля ліпенскіх падзей 1906 г. рэзка пайшоў ўніз. Ліберальны рух, хаця і меў у асноўным палітычную афарбоўку, быў заметным толькі пад час выбарчых кампаній у Дзяржаўную думу I і II скліванняў з мэтай мадэрнізацыі

палітычнай сістэмы. Сацыял-дэмакраты на V з'ездзе РСДРП знялі лозунг узброенага паўстання як асноўнага сродку дасягнення сваёй мэты.

Як бачым па дзеянню гэтых сутнасных рысаў для розных сацыяльных і палітычных сіл рэвалюцыя завяршылася ў розны гістарычны час. Трэцяга ж чэрвеня 1907 г. царызм прадпрыняў юрыдычныя захады па абмежаванню палітычных заваёў рэвалюцыі. У сувязі з гэтым ніякага дзяржаўнага перавароту не адбылося, таму што новая палітычная сістэма, усхваляваная Маніфестам 17 кастрычніка, па свайму ўнутранаму зместу захавалася.

Такім чынам, рэвалюцыя закончылася значна раней трэцячэрвенскіх падзей 1907 г. Са зменай выбарчага закону па-сутнасці пагадзіліся ўсе сацыяльна-палітычныя сілы. У адказ на дзеянні ўрада не адбылося ніводнага масавага пратэсту, як тое было пасля разгону I Думы.

Заканчэнне рэвалюцыі зусім не азначае яе паражэння, як лічылі прадстаўнікі партый сацыялістычнай арыентацыі і, асабліва, бальшавікі. Галоўная задача ўсякай рэвалюцыі – гэта барацьба за змену палітычнай сістэмы. Характар гэтых зменаў, глыбіня, сродкі дасягнення рознымі палітычнымі сіламі ўяўляліся рознымі. Так, калі разглядаць мэты асноўных апазіцыйных палітычных партый, то праблема ўлады для акцыябрыстаў была вырашана выданнем Маніфеста 17 кастрычніка. Для кадэтаў этап фізічнага насілля ў рэвалюцыі скончыўся адкрыццём работы Дзяржаўнай думы I склікання. Цяпер кадэты спадзяваліся, што далейшае рэфарміраванне палітычнай сістэмы будзе адбывацца праз думскую дзейнасць. Пагэтаму перамога для іх была палавінчатай. Для розных партый сацыялістычнай арыентацыі, якія планавалі дасягнуць галоўных палітычных мэт праз тэрор і узброеныя выступленні, ж рэвалюцыя пацярпела паражэнне.

Што тычыцца рабочага класа і сялянства, іх удзел у рэвалюцыі ў параўнінні з інтэлігенцыяй абумоўліваўся больш праявістымі мэтамі эканамічнага характару. Зыходзячы з гэтага іх памкненні былі часткова задаволены. Так, рабочы клас дабіўся скарачэння рабочага дня, павышэння заборку, увядзення калектывных дагавораў, сацыяльнага страхавання і г.д.

Селянін з паўперсоны становіўся паўнапраўным грамадзянінам нараўне з іншымі сацыяльнымі групамі, атрымаў магчымасць пераходу зямлі ў асабістую прыватную уласнасць. Усё гэта заваёвы рэвалюцыі, а не яе параджэнне.

У ходзе рэвалюцыі былі пастаўлены шматлікія нацыянальныя пытанні. Самае радыкальнае з іх – права нацыі на самавызначэнне і ўтварэнне незалежных дзяржаў – не здзейснілася. Але і ў гэтай галіне былі пэўныя заваёвы. У некаторых нацыянальных рэгіёнах было прадстаўлена права выкладання ў школах на роднай мове, быў дазволены нацыянальны друк і г.д.

Нават у бальшавісцкай, а затым і савецкай гістарыяграфіі, у якой даказвалася, што рэвалюцыя пацярпела паражэнне, прызнаваліся і некаторыя яе заваёвы. У прыватнасці, адзначалася, што Першая расійская рэвалюцыя з’явілася генеральнай рэпетыцыяй кастрычніцкіх падзей 1917 г., што яна ўзбагаціла тэорыю і практыку рэвалюцыйнай барацьбы, што бальшавікі набылі вопыт стварэння органаў рабочага дзяржаўнага кіравання ў форме Саветаў і інш.

Такім чынам, сцвярджаць, што Першая рэвалюцыя пацярпела паражэнне, а тым больш 3 чэрвеня 1907 г., няма навуковых падстаў. У той жа час нельга лічыць, што яна перамагла – таксама не прыходзіцца.